

IRODALMI MAGAZIN

Megjelenik évente négyszer

III. évfolyam 2015/2

ÁRA: 1590 FT

*A versfordítás
duendéje*

Mítosz és költészet

*Interjú a költő
testvérével*

*Művész-
barátságok*

Énekelt versek

A képzőművész

**Nagy
László**

A versfordítás *duendéje*

KATONA ESZTER

Nagy László költőként és műfordítóként is hatalmas örökséget hagyott az utókorra. Ha a pusztai oldalszámokat nézzük csak – mely természetesen nem fokmérője a minőségnek –, és mennyiségében vizsgáljuk a felsőiskolai költő fordítói munkásságát, meglepő, hogy ez kétszerese önálló alkotásainak. A *Versék és versfordítások*¹ című gyűjtemény három kötete közül kettőt – vagyis a teljes lírai életmű kétharmadát – a fordítások tesznek ki. „Költő létemre eltűnődhetek e fordítás-tumultuson, mert műfordító nem akartam lenni soha” – merengett Nagy László mintegy számadásként három évvel halála előtt.² A magyarra ültetett költemények – a világirodalom nép-³ és műköltészeti kincseiből gazdagon merítve – hatalmas anyaga igazolja, hogy Nagy László nem csupán költőként, hanem műfordítóként is maradandót és páratlan értéket alkotott.

Mi ösztönözte Nagy Lászlót a fordításra? Vallomásai között említi, hogy gyermekként a kíváncsiság hajtotta leginkább, a mindent kipróbálás vágya és öröme. Még a szótag fogalmával sem volt tisztában, amikor úgy tízévesen egyik rokonától hallott román dal magyarázatával próbálkozott.⁴ Ez volt Nagy László első találkozása a versfordítás kérdésével. Később az egyetemen szintén a fordítás varázsa hajtotta szakváltásra, s oroszra azért jelentkezett át, hogy Jeszenyint tolmácsolhasson anyanyelvén.

Ifjú költőként a bolgár népköltéssel való találkozás ösztönözte a fordításra, amikor 1949–51 között egy ösztöndíjjal Bulgáriában tölthetett két évet. Már elutazása előtt is tehetséges és ígéretes jövő előtt álló költőnek tartották Nagy Lászlót, hazatérése után azonban a legjobb műfordítóink közt tartották számon.⁵ Ugyan az ötvenes évek második felében

a kenyérkereset szüksége, „a megélhetés hétköznapi kis háborúja”⁶ hajtották a fordítás felé,⁷ és sokszor megbízásból kellett e tevékenységet folytatnia, azonban sosem iparosmesterségként, hanem költészetével azonos rangon és minőségben művelte ezt a munkát is. A kényszerből is képes volt erényt teremteni. Hitelességét alátámasztja, hogy soha nem vállalt el olyan verset, ami nem vonzotta költőként,⁸ így műfordításai hűen tükrözik világköltészeti érdeklődését. Ennek köszönhetően a költősors egzisztenciális kényszerűsége rövidesen belső indíttatássá alakul át Nagy Lászlóban: „[...] a fordítás nem idegen tőlem, örömet is ad” – írja versfordítói munkáját magyarázva.⁹ Az alkotói folyamat sok nehézsége és a szülés gyötrelme utáni létállapot eufóriája táplálta ezt az örömet: „a verset kell feldarabolni, ereit föltépni, halálra kínozni, hogy újraszülhessük, magyarul.”¹⁰ Egy-egy fordítás sikerét azonban soha sem saját kvalitásainak, hanem a magyar nyelvnek tulajdonította: „Könyvemben, ha akad becsülendő munka, érte az anyanyelv dicsértessék”¹¹ – jegyzi meg szerényen. Mivel 1957 (*Deres majális*, Budapest, Magvető) és 1965 (*Himnusz minden időben*, Budapest, Szépirodalmi Kiadó) között nem is jelenhetett meg Nagy Lászlónak saját gyűjteményes kötete, így a műfordítás volt számára az a kifejezési forma, melyben páratlan tehetségét a többéves költői hallgatás ideje alatt is megmutathatta.

Nagy László és a spanyol világ

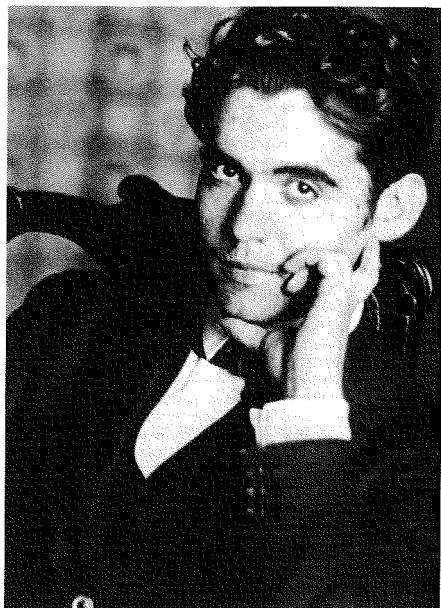
A népköltészet mellett Nagy László széles látókörű és érdeklődésű fordító volt. Neki köszönhetően olvashatjuk ma magyarul a spanyol, a latin-amerikai, az angol, az észak-amerikai, a svéd, a francia, a német, a bolgár, a szerb, a szlovén,

a horvát, a román, a lengyel, az orosz és a kínai líra számos költeményét, melyek közül némelyiket az iszkázi költő előtt még nem ültették át magyarra. E gazdag spektrumon figyelmünket fordítsuk a továbbiakban a spanyol fordítások felé,¹² melyek ugyan a korpusz nem legterjedelmesebb részét alkotják – összességében 76 műköltészethez és két népköltészethez tartozó darabról, mintegy 120 oldalról van szó –, mégis Nagy László fordításainak (egyik) csúcspontját jelentik.

Nagy László nem tudott spanyolul, így nyersfordításokból kellett dolgoznia. A spanyol költészetből a 15–16. század fordulóján alkotó Gil Vicentétől hat, Diego Sánchez de Badajoztól egy, míg az aranykori költőfejedelemtől, Luis de Góngorától munkásságából tizennégy költeményt ültetett át magyarra. A spanyol reneszánsz és barokk után a magyar költő a 20. századra koncentrált: lefordította Manuel Machado négy, Juan Ramón Jiménez kettő, illetve a '27-es költőnemzedékhez tartozó, ám kevésbé ismert Joaquín Romero Murube egy versét. A 20. századi spanyol líra legjelentősebb alkotójától, Federico García Lorcatól fordított Nagy László szám szerint a legtöbbet: a *Cigányrománcok* ciklus tizennyolc darabját, a *Siratónak Ignacio Sánchez Mejías torreador fölött* hosszúverset, tizenegy kisebb költeményt, valamint három munkát *A költő New Yorkban* kötetből. Összességében tehát Nagy László harminchárom lírai művet ültetett anyanyelvünkre az 1936-ban tragikusan elhunyt andalúz költőtől.

A latin-amerikai költészetből egyértelműen a 20. század izgatta a magyar költőt, azon belül is a kubai és a perui lírára összpontosított. Az előbbiből Fayad Jamis nyolc, illetve Pablo Armando Fernández és Heberto Padilla egy-egy költeményét tolmácsolta, míg az utóbbiból César Vallejo öt versét fordította le.

Federico García Lorca

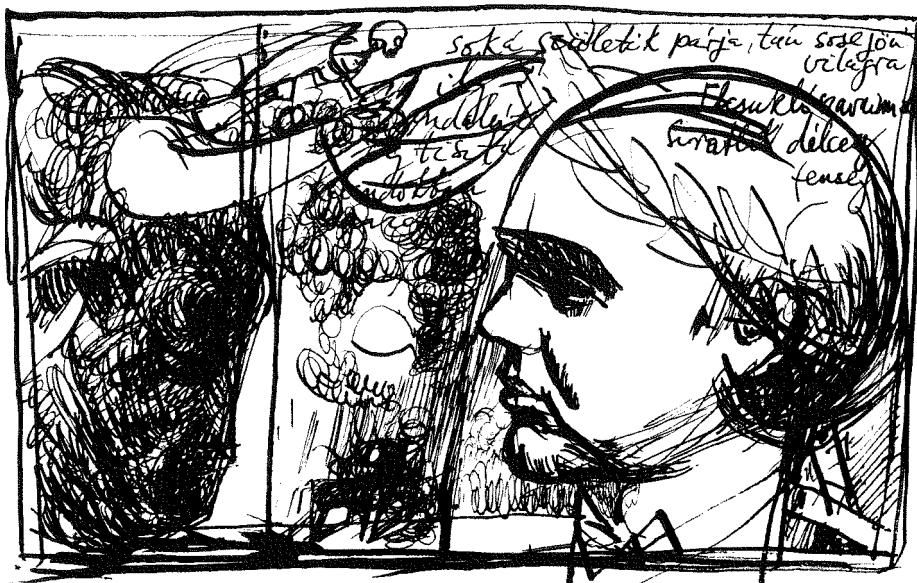

ták. A Kortárs folyóirat szerkesztője nem tévedett, amikor azt remélte, hogy Nagy a spanyol költő versének olyan elemeit is képes lesz kifejezni, amelyeket a korábbi fordítók nem tudtak hűen tolmácsolni.¹⁵ Nagy László spanyoltudás nélkül, Benyhe János nyersfordítása és ritmus-megjelölései segítségével dolgozott olyan sikerrel, hogy fordítása „eléri az eredeti remekmű hatásfokát”.¹⁶ Bóka László alapítja meg, hogy Nagy „az eredetit nemcsak tolmácsolja, hanem úgy költi újjá, hogy az nemcsak hű és nemcsak szép, hanem eredeti is.”¹⁷ Hasonló bravúrt vitt véghez a magyar költő a már említett *Cigányrománcok* fordításával is.

Nagy László szavaival a „fordítás, [...] arra jó, hogy kimutassa: a világ költői igenis rokonok a humanitásban.”¹⁸

A spanyol nyelvű költészet remekei kapcsán megállapíthatjuk, hogy néhány mű esetében nem Nagy László volt az első magyarra fordító, azonban az ugyanazon versekből készült fordításoknál többnyire az iszkázi költő magyarításai váltak szélesebb körben ismertté. Ez a megállapítás teljes mértékben igaz a García Lorcától fordított költemények nagy részére, hiszen például a *Cigányrománcok* című kötetet Nagy László előtt már két hispanista filológusunk, András László (Lux Kiadó, 1947) és Gyertyán Ervin (Cserépfalvi Kiadó, 1947) is magyarította, ennek ellenére különösebb visszhangot nem váltott ki a könyv megjelenése. Éppen ezért elgondolkodtató, hogy milyen tényezőktől függ egy külföldi szerző hazai recepciója. Összetett kérdés ez, ám az vitathatatlan, hogy ezek közül az egyik legfontosabb maga a műfordítás, és kimondhatjuk, García Lorca magyarországi fogadtatásának kulcsa a *Cigányrománcok* című kötet megjelenése volt Nagy László tolmácsolásában.¹³

Minden fordítás kapcsán felmerülhet a kérdés, hogy a siker oka mennyiben a szerző és mennyiben a fordító érdeme. Ha egy kivételesen nagy mű kivételesen tehetséges fordítóval találkozunk, akkor a válaszunk, hogy mindkettő. Ilyen szerencsés pillanat volt García Lorca és Nagy László találkozása, melyre már a *Cigányrománcok* fordítását megelőzően sor került, amikor Tolnai Gábor kérésére 1961-ben a magyar költő alig két hét alatt lefordította García Lorca híres *Síratóénekét*.¹⁴ Előtte már András László és Somlyó György is átültette magyarra a gyönyörű költeményt, azonban Tolnai költészete közötti párhuzamok motívál-

Nagy László: Lorca, 1966, tusrajz (Magántulajdon)

García Lorcával nem csupán a humanitásban, hanem sok minden másban is rokonnak érezhette magát az iszkázi költő, és talán ez lehet az (egyik) kulcsa a Lorca-fordítások átütő erejének. Mindketten jómódú paraszti családban, egy kis faluban születtek (Fuente Vaqueros, Felsőiszkáz), a közeli nagyvárosba (Granada, Pápa) kerülve kezdték az iskolát és érettségiztek, majd ifjúként a fővárosban (Madrid, Budapest) próbáltak szerencsét. Ugyan más-más politikai közeg hívta életre a madridi Residencia de Estudiantes és a magyar Népi Kolégiumokat, mégis rokon vonás, hogy mindkét költő nemzete pedagógiájának egy olyan intézményéhez csatlakozott, mely termékenyítő erővel hatott emberi és művészi formálódásukra. Mindkettőjüket vonzotta a művészet: García Lorca zenélt, és ígéretes zongoraművészi karrier előtt állt, míg Nagy László a képzőművészetben volt tehetséges. Az andalúz

költő is ifjú kora óta rajzolt, később színdarabjaihoz díszleteket, jelmezeket skiccelt, grafikáiról – melyekből kiállítás is rendeztek – a festőbarát, Salvador Dalí is elismerően nyilatkozott. Nagy László képzőművészként fest, farag, rajzol, verseket illusztrál, kötetborítót tervez, és szintén volt kiállítása, igaz, először csak halála után, 1979-ben. Barátsága a festő Kondor Bélával García Lorca és Dalí kapcsolatát idézi. A spanyol költő Andalúziának a gyermeke volt, mindig tisztelettel adózott népe hagyományai és folklórja előtt. Szoros barátság fűzte a szintén andalúz származású zeneszerző és zenetudós, Manuel de Fallához. Közismert Nagy László elköteleződése is a folklór irányában: a zene, a népdal és Bartók Béla iránti tiszteletének többször

hangot adott nyilatkozataiban és írásában egyaránt.

Az életrajzi párhuzamokon túl sok hasonlóságot fedezhetünk fel a két költő népi gyökerű gazdag kép- és képzeletvilágában, a népiség és a modernség találkozásából fakadó gondolataikban és szimbólumaikban (színek, természeti elemek).¹⁹ Csoóri Sándor mutat rá, hogy Nagy László már akkor Lorca-szerű verseket írt, amikor még nem is hallhatott a nagy spanyol példaképről, és ösztönösen „ugyanazokra a verőerekre tapasztotta fülét”, amelyekre a halhatatlan granadai is felfigyelt.²⁰

Mi a titka Nagy László fordításainak? Magyarázhatnánk verstani fogalmakkal, ritmikával, rímekkel, szövegűséggel és sok egyéb valóban fontos, a műfordítói eszköztár nélkülözhetetlen alkotóelemével, azonban a legfontosabb Csoóri Sándor ragadta meg a lényegét: „fordítani is úgy fordít, ahogy verset ír.”²¹

Federico García Lorca ALVAJÁRÓ ROMÁNC

(részlet)

Zöld, szeretlek, zöld, imádlak.
Zöld szél. Zöldbe borult ágak.
Bárka ring a tenger fodrán,
ló és lovas hegyre hágnak.
Lány álmodoz könyöklőben,
árnyék borul derekára,
zöld a haja, zöld a húsa,
hült ezüst a szeme-párja.
Zöld, szeretlek, zöld, imádlak.
Cigányhold süt cigánylányra.
Már minden a leányt nézi,
ő nem érzi, nem is látja...

Ciszternában a cigánylány.
Sima vízen ring az árva.
Zöld a haja, zöld a húsa,
hült ezüst a szeme-párja.
Fönn lebeg, mert a hold vette
fényes-jeges agyarára.
Édes lett az éj is végül,
mint egy kedves tér magánya.
Künn a kapun részeg zsaruk
zörömböltek, de hiába.
Zöld, szeretlek, zöld, imádlak.
Zöld szél. Zöldbe borult ágak.
Bárka ring a tenger fodrán,
ló és lovas hegyre hágnak.

Nagy László fordításainak 1975-ös kiadásában vallja meg, hogy egyetlen élet kevés ahhoz, hogy minden gyönyörű és őt érdeklő verset átültesse magyarra.²² Pontosan tudta ő, hogy „a mesteriség, a versmechanizmusok ismerése nem elég a jó fordításhoz”, kell hozzá még – García Lorcát idézve – az angyal, a múzsa és a *duende*. Míg az első kettő kívülről jön, sűg és diktál, addig a *duende* belülről fakad, tanulhatatlan, s üvegszilánkos kenőcsével perzseli a vért.²³

A *Cigányrománcok* fordítása

García Lorca 1928-as kötete, a *Romancero gitano* már tartalmazza a költő legfőbb témáit és motívumait (vér, halál, szexualitás, hold, bika, tőr, gitár, fekete, fehér és vörös színek), melyek a későbbi *Siratóénekek*ben szinte szakrálissá nőnek. Az is bizonyos, hogy Nagy László a gyászdal lefordítása előtt már ismerte a románcokat András László tolmácsolása nyomán.²⁴

A *Siratóénekek*hez hasonló bravúrt vitt véghez a magyar költő a *Cigányromán-*

cok magyarításával is. Nagy László közvetlenül a Sánchez Mejías torreador emlékére írt költemény lefordítása után kezdett foglalkozni ezekkel a drámai tömörségű és feszültségű lírai darabokkal, és az 1963-as Lorca-válogatás-kötetben már az ő tolmácsolásában ismerhette meg a magyar közönség a tizennyolc költeményből álló versciklust.

A *Cigányrománcok* alapmotívumát egy társadalom peremén élő nép, az andalúz cigányság világa adja. A spanyol költő „a vérző Andalúziát akarja kifejezni” – írja a fordító.²⁵ A magyar társadalomban a hatvanas évek elején sokan – néhányan Nagy László barátai közül is – hasonló peremhelyzetben éltek, s éppúgy kitaszítottak érezhették magukat, mint Lorca hősei.²⁶

A *Cigányrománcok* magyar befogadását – a *Siratóénekek* vitézekeivel való rokonsághoz hasonlóan – nagymértékben megkönnyítette a ballada műfajának erőteljes jelenléte a magyar népi és műköltői hagyományokban, illetve Nagy László korai költészetében is (*Csodafin-szarvas, Ballada*).²⁷ Takács Zsuzsa számos olyan népköltészeti összefüggést is feltárt, ami szintén a magyar

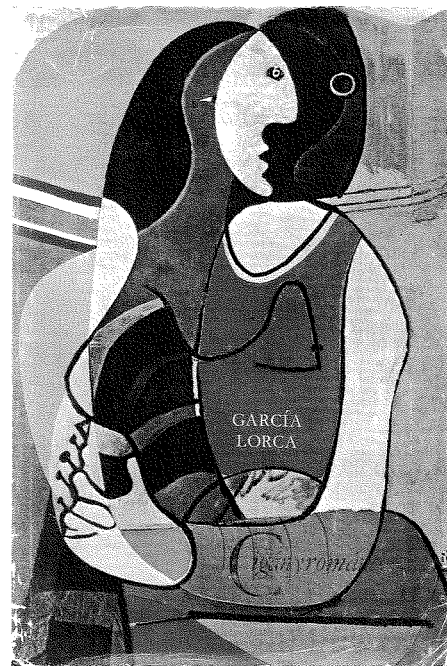
repció segítségére volt. Ezek közül érdemes megemlíteni a magyar rabénekekhez hasonló hangütést, mely az *Antoñito el Camborio elfogatása a sevillei úton* románcban oly jellegzetes.²⁸

A *Cigányrománcok* több darabja is hordoz a *Siratóénekek*hez hasonló, az 1956-os magyar forradalommal a fordító részéről kapcsolatba hozható motívumokat. Például A *spanyol csendörök románcában* a védtelen városra támadó sötét erők győzelmének képei a szétlőtt Budapest vízióját ébreszthetik. A Lorca-mű magyarítása révén a lakksapkás spanyol csendörök kegyetlenkedéseiben és az ártatlanok kínjaiban a korabeli magyar olvasók a megszállókra és csatlósáikra gondolhattak.²⁹

Aligha lehetett pusztán véletlen, hogy „a legdrámaibb, legvéresebb jelenet a magyarban még erősebb lett.”³⁰

Takács Zsuzsa már idézett elemzésében Nagy László fordítói módszerének három kulcspontjára hívja fel a figyelmünket. Egyrészt a magyar fordító igyekszik az eredeti szintaxist követni, másrészt Lorca plasztikus szavait hasz-

Federico García Lorca: *Cigányrománcok*, Helikon, 1976. A borítón Picasso alkotása látható.

nálja fel alapkövekként, harmadrészt pedig hűen figyel az eredeti kompozíció zenéi és ritmikai visszaadására. A vezérszavak kiválasztása nem lehet véletlenszerű és esetleges a fordító részéről sem, hiszen Lorca költői és drámai világát egy erős szimbólumrendszer tartja össze, melyben minden egyes tartalmas szó kitértett jelentéssel és asszociációs holdudvaral rendelkezik. Nagy László kitűnően épít erre, amikor a nyelvi különbségek miatt üresen maradt sorok kitöltésére az eredetiből építkező, de azoknál egy árnyalattal mégis erősebb megfogalmazású verssorokat illeszt be, úgy azonban hogy a magyar „toldás” észrevétlenül simul a többihez. Fontos kiemelni azt is, hogy ilyen plasztikus szavak esetében mennyire lényeges az eredeti szóválasztáshoz való teljes hűség, és hogy a szinonimákkal való helyettesítés elvetheti az egész vers képi világát, valamint megtörheti a Lorca-verseken belül és azok között épített szinte mitologikus szimbólumhálót. Nagy László e tekintetben hűen ragaszkodik az eredetihez.³¹

A tizennyolc fordítást nem tudjuk e tanulmány keretein belül megvizsgálni, csupán egyet, az *Antoñito el Camborio halála* című verset emeljük ki annak a *Siratóénekek*kel való rokonsága miatt. A románc felépítésében és lírai szenvedélyességében már megelőlegezi és felvázolja a híres torreador barát halálára írott remekművet. Számtalan közös motívum kitapintható a két versben, már csak a személyes élmény elevensége hiányzott – ami majd 1934-ben Ignacio halálával tragikus módon megadatik. A románc egyedülálló abban a tekintetben is, hogy Lorca saját nevét is versbe foglalta itt, s

ezzel a vers – 1936. augusztus 19. után – fájdalmas többletértékkel, a költő saját halálának jelentésével is gazdagodott.³² Ez utóbbi miatt is rokonítható tehát az idézett románc és a *Siratóének*.

A fordítási folyamatot kísérő belső küzdelmekről az iszkázi költő *Kis krónika a fordításról* című esszéje számol be. Ebből megtudhatjuk, hogy Nagy László nem rettent meg a feladattól, hanem a lorcai *duendében* kereste a kapaszkodót, bízva abban, hogy saját magában is megeli azt a belülről fakadó, de szavakkal megmagyarázhatatlan, titokzatos erőt.³³

Nagy László a *Cigányrománcok* fordítási folyamatáról írva, szinte szentenciaként fogalmazza meg azt a magyar fordítások szintaxisát érintő gondolatot, mely szerint a magyar nyelvtől teljesen idegen a „mely” szócskának a használata. Úgy véli, az ilyen alárendelések nem méltóak a költészethez: „A legnagyobbak is gátálatalanul mertek mely-ezni. A próza sajnos nem élhet nélküle. De a legbonyolultabb vers is nélkülözheti. Javára válik. Szégyenlem, hogy régebbi verseimben néha használtam. [...] Versben sok idétlenséget okozhat, lazít, megtöri a szabad áradást. Arra haragszom, aki használja.” Fordítóként is tudatosan kerülte ezért a *mely* használatát, és sem a *Siratóénekben*, sem a *Cigányrománcokban* nem élt vele, szemben a korábbi filológus műfordítókkal.

Érdekes Nagy László vallomása a verscikluson végigvonuló asszonánc rímekről is: „Szeretem a hűséges fordítást, ragaszkodom az eredeti rímeléshez, sőt sok esetben a spanyol rímhangzókhoz is. Ez már az én ügyem, külön passzió, nem tartozik a műfordítás problémáihoz.”³⁴ Pedig ez egyáltalán nem közömbös kérdése a műfordításnak! Ha Gyertyán vagy András fordításait átolvassuk, rögtön érezhetjük, hogy mennyire nem *magánügy* vagy egyéni *passzió* egy versfordításnál ez a fajta rím, hiszen az asszonánc formai jegyei lényeges tartalmi mondanivalót is hordoznak.³⁵ Nagy László a spanyol románc hagyományához híven fordításaiban képes volt egyetlen rímpárral a végletekig verselni. És nem a mekegő *e-e*, vagy a bégető *é-e* rímpárt ismételtgette,³⁶ hanem általában a különlegesebb és ritkább csengésű hangokat kereste. Hat románcban pedig még az eredeti rím magánhangzóit is megőrizte tiszta rímet használva az asszonánc helyett.³⁷

A *Siratóének*hez hasonlóan a románcok zeneisége is kiemelkedő. Lorca költészete mind az öt érzékszervünket bevonja az élménybe, de elsősorban talán

a fülnek szól, így annak, aki fordítani akarja García Lorcát, ezt nem szabad figyelmen kívül hagyni – hívja fel a figyelmet J. B. Trend.³⁸

A *Kis krónika...* végén egy bekezdés erejéig utal Nagy László arra is, hogy szeretett volna részletesebben foglalkozni a kötet képeivel, az azokon érezhető szürrealista és kubista hatásokkal, valamint azzal, hogy Lorca hogyan tudta kiaknázni zenei és képzőművészi tehetségét az irodalomban is. Ez a hosszabb tanulmány végül nem született meg, bár az bizonyos, hogy az iszkázi költőnek – saját szavait idézve – lett volna még bőven mondanivalója granadai rokonáról.

Nagy Lászlónak köszönhetjük, hogy a spanyol művész lírai életműve már a hatvanas évek közepére „szerves részévé vált irodalmunknak, a spanyol költő a kiváló fordítások által szinte »nemzeti költővé« lett» hazánkban.³⁹ A magyar fordító lírai anyanyelve megegyezett García Lorcáéval – írta elismerően 1964-ben Garai Gábor.

A Nagy László románc-fordítások teljes anyaga az 1963-as kötetben jelent meg először, 1976-ban García Lorca halálának negyvenedik évfordulója alkalmából azonban önálló kötetben is napvilágot látott a *Guernica* híres festőjének kifejező illusztrációival. Amikor a kötet megjelent, Nagy László büszkén említi meg feleségének, Szécsi Margitnak írt, 1977. február 4-én kelt levelében: „Megjelent külön a Cigányrománcok. Picasso képeivel.”⁴⁰

További Lorca-fordítások

Az iszkázi költő a *Siratóének* hosszúversen és a tizennyolc románcon kívül még további Lorca-költeményeket is magyarárt: öt (*Balladácska a három vízről*, *A sikoly*, *Jaj*, *A hat húr* és a *Lola* című versek) a *Poema del cante jondo* (1921, *Andalúz dalok*), négy (*Lovasember dala*, *Így szeretlek*, *Első évforduló*, *Második évforduló*) a *Canciones* (1921–24, *Dalok*) című kötetből való. A *Gázol a szerelemről mely nem hagyja hogy lássák* a *Diván de tamarit* (1936, Tamrit-kert) ciklus, míg a *Zorongo* a *Cantares populares* (*Népdalok*) részeként jelent meg eredetileg. A szürrealista posztumusz New York-i kötetből pedig három verset (*Az álomtalan város*, *Az Edem-tó kettős poemája*, *Óda Walt Whitmanhez*) ültetett át Nagy László anyanyelvére.

García Lorca azonban nemcsak a költészetben alkotott maradandót, hanem a drámairodalom olyan nagy alkotása-

it köszönhetjük neki, mint például a *Vernász*, a *Yerma* vagy a *Bernarda Alba háza* – hogy csak a három legismertebb drámáját említsük. Színpadi műveit is olyan kitűnő fordítóink tolmácsolták, mint András László, Benyhe János, Illyés Gyula, Németh László és Tótfalusi István. A sort kiegészíthetjük Nagy László nevével is, hiszen – ahogy naplójeljegyzéseiből megtudhatjuk – 1975-ben a *Bernarda Alba háza* fordításán dolgozott a szolnoki Szigligeti Színház felkérésére. „Nagyon kényesek a dialógusok ilyen paraszti drámában, különösen, ha spanyol. Semmi városias nyelv-fordulat –, én úgy archaizálok, hogy a legnemesebb magyar nyelvből kovácsolom. Ez a dráma görögös magasságú. Csak lenne időm rá elég.”⁴¹ Munkájáért tízezer forint honoráriumot kapott, s a színház 1976. október 10-én mutatta be a darabot Horváth Jenő rendezésében.

Az iszkázi költő nem írt színpadi művet, de talán a drámafordítás már jelezhetette azt az irányt, melyre Nagy László a jövőben készült. Nem tudhatjuk, de az biztos, hogy egy hónappal halála előtt egyik interjújában utalt jövőbeli terveire: „S talán drámát is írok.”⁴²

Egy újabb rokon vonás a magyar és a spanyol művész között.

García Lorca életművének magyarra fordításában kiváló alkotók vállaltak szerepet. A Lorca *Összes* 1967-es kiadásában Nagy Lászlón kívül több mint húsz műfordítónk vett részt: Benyhe János, Illyés Gyula, Németh László, András László, Jékely Zoltán, Nemes Nagy Ágnes, Weöres Sándor, Tótfalusi István, Vas István, Lothár László, Tellér Gyula, Molnár Imre, Takács Zsuzsa, Eörsi István,

José Caballero: *Federico García Lorca*, litográfia

Orbán Ottó, Károlyi Amy, Kárpáty Csilla, Majtényi Zoltán, Rab Zsuzsa, Timár György, Garai Gábor, Somlyó György és nem utolsó sorban Nagy László. Talán nem tévedünk, ha a szakirodalom tanulmányozása után úgy látjuk, hogy egyik fordító munkáját sem méltatta olyan nagy elismeréssel a kritika, mint Nagy László *Siratóéneket*, vagy románc-fordításait.

Kosztolányi Dezső a műfordítást a zsákban futás nehézségeihez hasonlította egy helyen, Nagy László szerint azonban ez a párhuzam a rossz műfordításra illik. A Lorcát fordító iszkázi költő magasztosabb formában, inkább bajvivásként élte meg a küzdelmet.⁴³

Nagy László költő volt. Nem akart műfordító lenni, de azzá lett tehetségének, világlátásának, emberi és művészi érzékenységének, és mindenekelőtt költői *duendjének* köszönhetően. Hálásak lehetünk érte nemcsak mi, hanem azok a nemzetek is, akiknek lírájával Nagy fordításai révén megismerkedhetnek a magyar olvasók.

1 Az életművet átfogó gyűjtemény 1975-ben eredetileg négy kötetben látott napvilágot a Magvető Kiadónál, majd ugyanitt 1978-ban, 1981-ben és 1987-ben újra kiadták a teljes anyagot háromkötetesre sűrítve (a '75-ös kiadás negyedik kötete – a délszláv, az albán, a magyarországi cigány és a keleti-finnugor népköltészet – a későbbi kiadások III. kötetében kapott helyet). Jánosi Zoltán gondos szerkesztésében, frissítésekkel és korrekciókkal 2004-ben jelent meg utoljára a *Versek és versfordítások* a Holnap Kiadó gondozásában.

2 Nagy László: *Versek és versfordítások*, II, Budapest, Holnap Kiadó, 2004, 597.

3 Népköltészeti fordításai már önmagukban is életmű-terjedelműek: a bolgár után a délszláv, az albán, a magyarországi cigány, a vogul, az udmurt, a nyenyec, a csuvas, a spanyol, a román, a lengyel népköltészetből ültetett át közel ezer oldalt nyelvünkre.

4 Nagy László: *Adok nektek aranyvesszőt*, Budapest, Holnap Kiadó, 2011, 44, 123, 126.

5 Bolgár fordításából hazatérte után csak két évvel jelent meg kötet, *Szabályok és citerák* címmel (Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1953).

6 Csóóri Sándor: *Darázskirály. Nagy László műfordításai = Tenger és diólevél. Összegyűjtött esszék, naplók, beszédek 1961–1994*, I, Budapest, Püski Kiadó, 1994, 431.

7 Zelk Zoltán hívására Nagy László 1953-tól a *Kisdobos* szerkesztőségében dolgozott, azonban 1957-ben a gyermekújság megszűnt, így a fordítás vált a költő legfontosabb megélhetési forrásává.

8 Nagy László: *Versek...*, i. m., 597.

9 Nagy László: *Adok...*, i. m., 126.

10 Nagy László: *Versek...*, i. m., 597.

11 *Uo.*, 598.

12 Először a *Darázskirály* (Budapest, Magvető, 1968) kötet adott átfogó képet Nagy László spanyol fordításairól, ám ebben a gyűjteményben a perui César Vallejo öt verse még nem szerepelt.

13 Nagy László fordításának megjelenéséig (*Federico García Lorca válogatott művei*, Budapest, Európa Kiadó, 1963) valóban nem vált túlságosan ismert könyvvé a 18 románcot tartalmazó ciklus. Nagy fordításai kerültek be már Lorca *Összes művei* közé is (Helikon, 1967), majd García Lorca halálának negyvenedik évfordulójára Picasso illusztrációival a kötet önállóan is napvilágot látott.

14 Az 1935-ben megjelent Lorca-költemény egy híres andalúz torreador halálára íródott, azonban a költő egy évvel későbbi halála után a *Siratóének* szimbolikusan García Lorcát búcsúztató szomorú elégiává is vált. A kettős sirató a magyar irodalomban még egy jelentősáryalattal bővült a fordító, Nagy László 1978-ban bekövetkezett halálakor.

15 Tolnai Gábor: *Utazás a siratóénekekkel*, Új Írás, 1978. május, 20–25, 21.

16 *Uo.*, 24.

17 Bóka László: *Egy műfordítás margójára = Válogatott tanulmányok*, Budapest, Gondolat, 1966, 1436.

18 Nagy László: *Versek...*, i. m., 597.

19 Jánosi Zoltán több tanulmányában és kötetében is részletesen bemutatja ezeket a párhuzamokat (JÁNOSI Zoltán: *Immár a vére árad énekelve. Párhuzamok és érintkezések Federico García Lorca és Nagy László költészetében*, Nagyvilág, 2006, június, 551–562; JÁNOSI Zoltán: *Siratlak délceg fenség. Federico García Lorca és a spanyol világ Nagy László műfordításaiban*, Hítel, 2006. július, 111–120; JÁNOSI Zoltán: *Mint egy égő kard lakik bennem. Federico García Lorca arcképe Nagy László műveiben* = Új Hegyvidék, 2006. ősz, 33–37; JÁNOSI Zoltán: *La acogida de Federico García Lorca en Hungría*, Universidad de Almería, 2007.)

20 Csóóri Sándor: *i. m.*, 432.

21 *Uo.*, 430.

22 Nagy László: *Versek...*, i. m., 597.

23 GARCÍA LORCA, Federico: *A duende*, ford. ANDRÁS László = *Federico García Lorca válogatott írásai*, Budapest, Európa, 1963, 727–728.

24 ÁGH István: „Üdvözítő emlékek” = *Égi és földi virágzás tükrök. Kortársak Nagy Lászlóról*, vál., szerk. BALOGH Ferencné, Veszprém, Horizont Közművelődési Kiskönyvtár, 17.

25 Nagy László: *Adok...*, i. m., 107.

26 JÁNOSI Zoltán: *Immár...*, i. m., 553.

27 JÁNOSI Zoltán: *Siratlak...*, i. m., 114.

28 TAKÁCS Zsuzsa: *Nagy László Lorca-fordításainak poetikai megközelítése = Filológiai Közöny, 2–3, 1982, 244.*

29 JÁNOSI Zoltán: *Siratlak...*, i. m., 116.

30 TAKÁCS Zsuzsa: *Nagy László...*, i. m., 244.

31 *Uo.*, 224–228; 244.

32 *Uo.*, 241.

33 Nagy László: *Adok...*, i. m., 108.

34 *Uo.*

35 TAKÁCS Zsuzsa: *Nagy László...*, i. m., 224.

36 TAKÁCS Zsuzsa: *Federico García Lorca = 88 híres vers a világirodalomból*, Budapest, Móra, 1994, 511–512.

37 TAKÁCS Zsuzsa: *Nagy László...*, i. m., 224.

38 *Uo.*, 227.

39 Tolnai Gábor: *Federico García Lorca. Modern Filológiai Füzetek 5*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1968, 44.

40 *Havon delelő szívdarvány. In memoriam Nagy László*, szerk. GÖRÖMBEI András, Dunaszerdahely, Nap Kiadó, 71.

41 Nagy László: *Kronika-töredék. Nagy László naplója 1975. február 14-től 1978. január 29-ig*, Budapest, Helikon.

42 E. Fehér Pál interjúja Nagy Lászlóval = *Népszabadság*, 1977. december 25.

43 Nagy László: *Adok...*, i. m., 108; 123.

Federico García Lorca SIRATÓÉNEK IGNACIO SÁNCHEZ MEJÍAS TORREÁDOR FÖLÖTT

1 ÖKLELTETÉSE ÉS HALÁLA

Délután öt óraker.

Pontosan délután öt óra volt.

A fehér gyolcslepedőt gyermek hozta
délután öt óraker.

Gyékénykosárban már ott állt a mész is
délután öt óraker.

Aztán halál – a halál létezett csak
délután öt óraker.

És szél támadt, a vattát elsodorta
délután öt óraker.

A nikkelt, kristályt kiverte a rozsda
délután öt óraker.

Galamb és leopárd, ím, összecsapnak
délután öt óraker.

Egy comb tusakszik báva bikaszarvval

délután öt óraker.

Az utcasarkon csend-csoportok állnak
délután öt óraker.

És áll a bika győztes szívvel, árván,
délután öt óraker.

Arzénharangok rengenek a füstben
délután öt óraker.

Mikor a hó-verejték kiütötte
délután öt óraker.

Mikor a jód az arenát bevette
délután öt óraker.

Halál rakott tojásokat a sebbe,
délután öt óraker.

Délután öt óraker.

Pontosan délután öt óraker.

Pablo Picasso illusztrációja Federico García Lorca *Siratóéneke* Ignacio Sánchez Mejías torreadoráról (alatt: című verséhez) (Federico García Lorca – Pablo Picasso: *Chant funéraire pour Ignacio Sánchez Mejías*, 1976)

Keréken járó koporsó az ágya
 délután öt órákor.
 Sikoltanak fülébe csontok, sípok
 délután öt órákor.
 Már fűjt a bika, ott bömbölt előtte
 délután öt órákor.
 A fal haláltusától szivárványos
 délután öt órákor.
 És útban már az üszkösödés, bomlás
 délután öt órákor.
 Lágýéka zöldjén kinyílt liliom-fej
 délután öt órákor.
 Sebei izzó, vérző égitestek
 délután öt órákor.
 A tumultus az ablakot benyomta
 délután öt órákor.
 Délután öt órákor.
 Ó, délutáni iszonyú öt óra!
 És minden órán: délután öt óra!
 És árnyékban is: délután öt óra.

2

A KIONTOTT VÉR

Nem akarom látni!

Szólj a holdra, süssön már ki,
 jöjjön, Ignacio vérét
 a porondon beszítálni.

Nem akarom látni!

Tárul a hold, gőzölögnek
 felhők lankadt lovacskaí,
 álomi arénán fűzek
 hajlanak le a korlátig.

Nem akarom látni!

Emlék perzsel, szóljon bárki:
 függönyözze el parányi
 virágaival a jázmin!

Nem akarom látni!

Tehene a vén világnak
 sírva a porondra áll ki,
 végignyal egy véres arcot,
 busa nyelve izzó kármin.
 Ím, Guisando sziklaköböl
 s halálból vésett bikái
 bömbölnek mint két évszázad,
 fáj nekik a földben állni.

Nem.

Nem akarom látni!

Ignacio vállán halál,
 járja lépcsők garmadait,
 hajnalt keres, nem találja,
 vak éjszaka öble ásít.
 Keresi kemény arcélet,
 álmokké lett – szertemálik,
 keresi szép testét – s vére
 kitarulva rávilágít.
 Ne üzzetek vérét látni!
 Végignézni vérszivárvány

suhogását lankadásig,
 grádicsokra, páholyokra
 süttö pírja mint cikázik,
 miként sajog bőrön, posztón
 s lármás sokadalmat lázít!
 Ki mondta, hogy kihajoljak!
 Ne üzzetek vérét látni!

Mikor támadták a szarvak,
 tárva várták pupillái.
 Szörnyű anyák ágaskodtak,
 szörnyen vágytak oda látni!
 S támadt rejtelmes fuvallat,
 szívták barmok fulladásig
 s bőgtek mennyei mezőkre,
 föl a kapitány-bikáig.
 Nem látsz férfit Sevillában
 virtussal ki így elámít,
 nincs ragyogóbb kard e kardnál,
 tisztább szívre nem találsz itt.

Oroszlánok erejével
 ereje csodásan játszik.
 S mint a remek márványtorzó:
 hordja a szellem csodáit.
 Ragyogó andaluz Róma,
 aranyod fején világít,
 ékes nárdus-mosolyában
 báj, okosság fölvirágozik.
 Ó, remekszép torreádor!
 Ó, hegyek közt óriási!
 Ó, kalászt becézó lelke!
 Ó, sarkantyús ércbokái!
 Ó, a harmatgyöngyház gyengéd!
 Ó, a vásárban királyi!
 Ó, szörnyű: verik a végzet
 végső gyászbanderillái!

Immár elpihent örökre.
 Rajta moha s fű cicázik.
 Bontogatják biztos ujjak.
 Koponyájából virág nyílt.

Immár a vére árad énekelve,
 lapályra, rétre, – rétek bús gulyáit
 hökkenti, szaru-villák között siklik,
 a tejködökből riadtan kiválik,
 hullámszik, bukdos, csülkőkön, patákon
 e mérhetetlen sötét vér-kanális,
 hogy fenn, a csillag-Guadalquivir mellett
 vértó legyen, tükkör és viharzás is.

Ó, fehér fal, Spanyolország!
 Ó, kín fekete bikái!
 Ó, Ignacio kemény vére,
 csalogány-artériái!

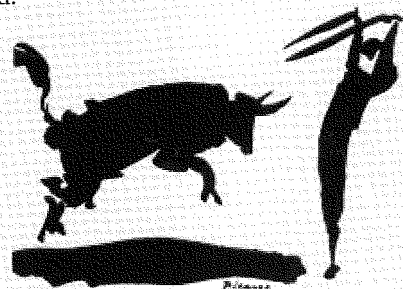
Nem.

Nem akarom látni!

Mert nincs kehely, hogy vére beleférne,
 nincs fecskeszáj, hogy forrását inná ki,
 nincs zúzmara, hogy csillaggá fagyassza,
 nincs dal s liliom buzgását elállni,
 nincs kristály s színezüst, hogy beborítsa.

Nem.

Nem akarom látni!

A sírkő: homlok. Rajta az álmok nyöszörögnek.
Kanyargó víz itt nincs, és nincs dérmarta cédrus.
A sírkő: váll. Egy zordon világot, időt vonzol,
könnyfákkal, szalagokkal, bolygókkal ékesítve.

Ijedt esőket láttam, futottak tárt habokhoz,
föltartott gyenge karral rebegett mind az égre,
nehogy magához rántsa a horgas, rideg sírkő,
mert minden porcot szétlök, de vért nem vesz magába.

A kő befogad magvat, fondor ködöket, nyirkot,
pacsirták csipkevázát, homályfarkasok csontját,
s nem tár ki hangot, lángot, de tár sivár arénát,
csak új és új arénát, örök palánkok nélkül.

Ignacio, a délceg, itt fekszik, kiterítve.
Már vége. Mi történik? Ó, nézzetek a testre:
halál kente be kénnel, a fejét kicserélte
fekete bikafejre: minotaurusz-fejre!

Már vége. Már a száján az esőlé beárad.
Behorpadt mellét kergén a levegő elhagyja.
A hó-könnyekben fürdő Szerelem íme árva,
üzekvő barmok tornyán kuporog, úgy melegszik.

Mi az, ti mit beszéltek? A csend bűzhödve nyugszik.
Egy bomló, omló testet látunk itt színről színre.
Remekül tiszta forma, tegnap még csalogányos,
ma rontva elborítják éktelen lukak, rések.

Ki gyűri szemfedőjét? Nem igaz, amit mormol.
Sarokban siratóját ne óbégassa senki,
riasztani a sátánt a sarkantyú se csöngjön.
Itt nem akarok mást, csak kitárult szemmel nézni,
úgy látni ezt a testet, hogy él és nincs nyugalma!

Lássam a keménytorku férfiakat itt körben,
akik csikót betörnek, vizeket zaboláznak,
akik ha énekelnek, egész csontvázuk zeng-bong,
mert szájukban temérdek szikla és dörgő csillag!

Körötte látnám őket, a kő előtt karéjban,
seregestől e drága szakadt-gyeplőjü testnél.
Akarom: igazítsák a kivezető útra
e kapitányt, kit gúzsba kötött, befont a végzet.

Tanítsanak meg engem folyóvíz-áradású,
báránködökben zúgó mélységes siratóra,
hogy elsodorja innen Ignaciót, ne hallja
a bikák bömbölését, ideges fújtatását.

A hold-arénán vesszen, a hold üsző-szemébe,
a mozdulatlan, báva, kislányos ámulásba,
az éjszakába vesszen, halak közé a csöndbe,
fehér bozótként rezgő tünemény füstbe vesszen!

Nem engedem, hogy arcát kendővel beterítsék,
hadd szokja a hurcolt, hozzácsatolt halált is.
Ignacio, hát menj el! Ne halld a párás bölgést,
alúdj, repülj és nyughass! Ó, a tenger is meghal!

4

A LELKE TÁVOL

Bikák és fügefák már nem ismernek,
sem házad lovai s a pici hangyák.
A délután s a gyermek nem ismernek,
mert meghaltál, mert elmentél örökre.

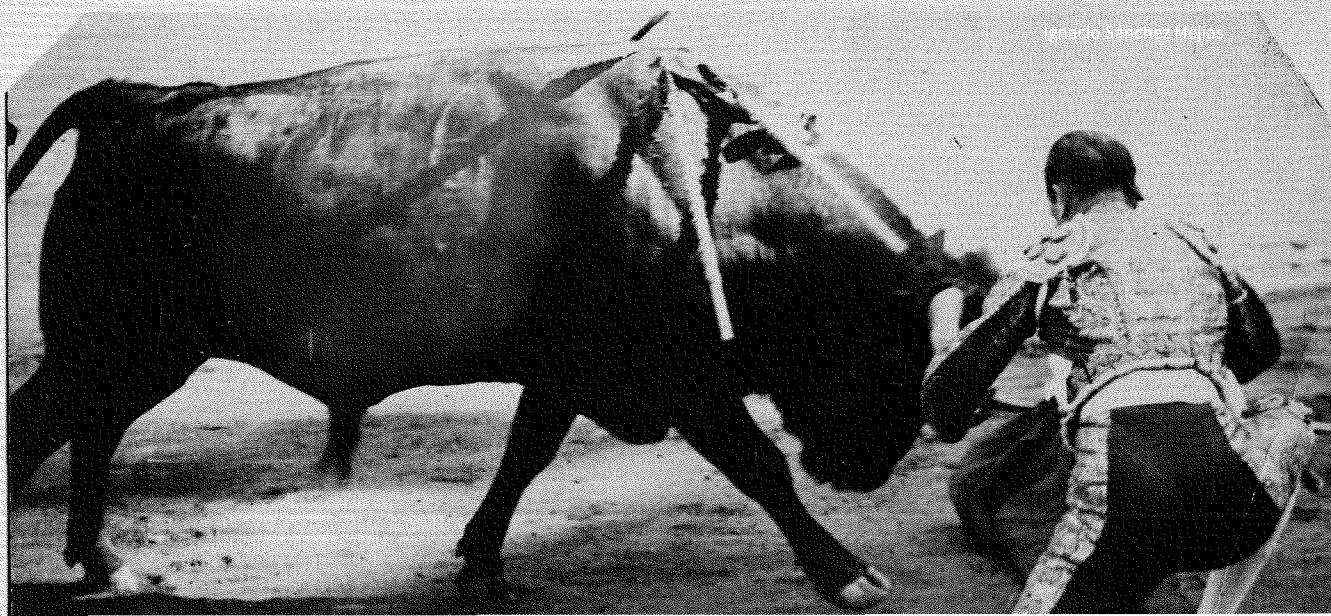
A sírkő vállai már nem ismernek,
sem a fekete selymek, ahol bomlasz.
Elnémult emlékeid nem ismernek,
mert meghaltál, mert elmentél örökre.

Majd jön az ősz csigákkal és homállyal,
a köd fürtjeit préselő hegyekkel,
de szemed fényét nem keresi senki,
mert meghaltál, mert elmentél örökre.

Mert meghaltál, mert elmentél örökre,
mint minden halandó, ki földbe tér meg,
mint minden halott, akit elfelednek,
akár a kutyát, ha dögkertetbe dobták!

Nem ismer téged senki. Nem. De én dalollak.
Derítem glóriába arcéled gráciáját.
Tudásod érettségét dalommal dicsőítem,
mert ábrándod halál volt, a halál szájaíze,
s vitézlő vígságodra köddel vonult a bánat.

Soká születik párja – tán sohse jön világra
ily andalúz, ily tiszta, kalandokban ily gazdag.
Elcsukló szavaimmal siratlak délceg fenség,
s a gyászos szél örökké reszket az olajfák közt.

ignacio Sánchez Mejías